

Małgorzata Chudzikowska-Wołoszyn

Glossa do enigm biskupa Aldhema (ok. 639-709)

Studia Warmińskie 48, 275-289

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Małgorzata Chudzikowska-Wołoszyn
Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Glossa do enigm Biskupa Aldhelma (ok. 639–709)

Słowa kluczowe: Aldhelm, prerenesans anglosaski, kultura łacińska na Wyspach, historia literatury anglosaskiej, zagadka staroangielska.

Key words: Aldhelm, Anglo-Saxon Pre-Renaissance, Latin Culture in British Islands, History of Anglo-Saxon Literature, Anglo-Saxon Riddle.

Schlüsselworte: Aldhelm von Sherborne, die angelsächsische Vorrenaissance, die lateinische Kultur in Großbritannien, die Geschichte der angelsächsischen Literatur, ein altenglisches Rätsel.

Twórczość Aldhelma reprezentuje tak ważny dla dziedzictwa kulturowego Europy prerenesans anglosaski¹, on sam jest zaś pierwszym przedstawicielem nowej chrześcijańskiej kultury, która zaistniała na Wyspach Brytyjskich wraz z początkiem VII w.² Anglicy, pomni zasług Aldhelma³, nazywają go – *the first English man of letters*⁴, choć jego twórczość poddawana była, i wciąż jest, zmiennym ocenom. Wyróżniała go pompatyczność⁵, wyszukany⁶,

¹ Kultura karolińska była silnie zainspirowana anglosaskimi wpływami. W VIII w. na kontynent licznie napływali misjonarze pochodzący z Wysp Brytyjskich. Najślynniejszymi intelektualistami anglosaskimi, którzy odegrali znaczną rolę w krzewieniu kultury w państwie karolińskim, byli: Bonifacy (ok. 675–754) i Alkuin z Yorku (ok. 730–804).

² Kultura ta określana jest mianem łacińsko-anglosaskiej.

³ O Aldhelmie czytamy w następujących pozycjach: L. Böhnhoff, *Aldhelm von Malmesbury*, Dresden 1894; E. Duckett, *Anglo-Saxon Saint and Scholars*, New York 1947; G.K. Anderson, *Aldhelm and the Leiden riddle*, w: R.P. Creed (red.), *Old English poetry*, New York 1967; A. Orchard, *The Poetic Art of Aldhelm*, Cambridge 1994; M. Lapidge, *The Anglo-Saxon Library*, Oxford 2005, s. 34; M. Lapidge, J.L. Rosier, N. Wright, *Aldhelm. The poetic works*, Rochester 2009.

⁴ A. Orchard, *The Poetic Art of Aldhelm*, s. 1.

⁵ W. Paton Ker, *Wczesne średniowiecze. Zarys historii literatury*, tłum. T. Rybowski, Wrocław 1977, s. 116.

⁶ P. Riché, *Edukacja i kultura w Europie Zachodniej VI–VIII w.*, tłum. M. Radożycka-Paoletti, Warszawa 1995, s. 383.

sztuczny i wręcz, jak niektórzy twierdzą – „niestrawny”⁷ styl. Nie zmienia to jednak faktu, że był on prawdziwą indywidualnością literacką. Okazał się ponadczasowy i inspirujący dla kolejnych pokoleń pisarskich. Jak nikt inny potrafił podporządkować sobie język łaciński. Był niepowtarzalny, a jego wirtuozeria słowna świadczyć może tylko i wyłącznie o ogromnych ambicjach literackich i temperamencie twórczym.

Już w XII w. William z Malmesbury (ok. 1090–ok. 1143), historyk i biograf Aldhelma, autor dzieła *De gestis pontificum Anglorum*⁸, zaznaczył, że zrozumienie i właściwa ocena anglosaskiego mistrza zależy od pełnej i wnikliwej lektury jego dorobku⁹. Opieszałość i lenistwo czytelnika-recenzenta doprowadziły – zdaniem Williama – do deprecjacji literackich zasług Aldhelma: „Był ceniony w mniejszym stopniu niż powinien i zawsze na skutek ludzkiej opieszałości zajmował pozycję twórcy nieznacznego”¹⁰. Rzetelne studium twórczości Anglosasa przynosi zgoła odmienne wnioski. Bowiem „jeśli przeczytasz ze starannością dzieła Aldhelma, to dopiero wtedy będziesz w stanie ocenić jego grekę – jako tą, która idzie w parze z wytwornością, jego łacinę, która połączona jest z elegancją i pojmiesz jego angielski z charakterystycznym dla niego przepychem”¹¹.

Czołowego intelektualistę Brytanii charakteryzowała trójjęzyczność. Oprócz rodzimego języka staroangielskiego perfekcyjnie znał łacinę i grekę. Lingwistyczną biegłość zawdzięczał swym kolejnym nauczycielom, którzy reprezentowali różną przynależność etniczną, zwyczaje i potencjał intelektualny. Pierwszym mistrzem Aldhelma był iroszkocki mnich o imieniu Maildubh¹². Ten „w swej uczoności był prawdziwym mędrcem”¹³. Nauczał w lesie Selwood, położonym w pobliżu zamku Ingleborn (kilka mil od Wiltshire)¹⁴. Aldhelm od uczonego iroszkota przejął otwartość na kulturę klasyczną, a w parze z nią doskonałą znajomość łaciny i greki. Po roku 669 Anglosas podążył do opactwa

⁷ E.R. Curtius, *Literatura europejska i łacińskie średniowiecze*, tłum. A. Borowski, Kraków 2005, s. 474.

⁸ Dzieło to wzorowane było na wcześniejszym historycznym opracowaniu Bedy (672–735) – *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*.

⁹ Willelmus Malmesburiensis, *De gestis pontificum Anglorum libri quinque*, PL 179, kol. 1626C–D.

¹⁰ „[...] semper infra meritum jacuit, semper desidia civium agente inhonorus latuit”. Ibidem, kol. 1617B.

¹¹ „Quem si perfecte legeris, et ex acumine Graecum putabis, et ex nitore Romanum jurabis, et ex pompa Anglum intelliges”. Ibidem, kol. 1626C–D.

¹² Ibidem, kol. 1619D.

¹³ Ibidem.

¹⁴ W.F. Bolton, *A History of Anglo-Latin Literature. 597–1066*, Princeton University Press 1967, s. 70. Wiltshire jest hrabstwem położonym w południowej Anglii. Należało do królestwa Wessex. Największą atrakcją turystyczną Wiltshire jest Stonehenge.

Canterbury, leżącego na południowo-wschodnim krańcu Brytanii. Pragnął od-
dać się dalszym studiom w zakresie nauk wyzwolonych, a szkoła w Canterbu-
ry, działająca przy kościele św. Piotra i Pawła¹⁵, przeżywała w owym czasie
bardzo korzystną dla adeptów nauki reformę kształcenia¹⁶, tym samym stała
się jednym z najważniejszych ośrodków studiów w Anglii. Nauczycielem Al-
dhelma był Hadrian, z pochodzenia Afrykanin¹⁷. Anglosaski uczeń w bardzo
szybkim tempie osiągnął taki poziom znajomości klasycznych języków, że
w pewnym momencie mógł konkurować ze swoimi nauczycielami¹⁸. Około
roku 680, Aldhelm udał się do opactwa w Malmesbury, powracając tym sa-
mym do swych rodzinnych stron położonych w królestwie Wessex¹⁹. W Mal-
mesbury sprawował funkcję opata. Jego zamiłowanie do nauki przyczyniło się
do utworzenia w opactwie ważnej biblioteki²⁰. Zaangażowanie naukowe i pra-
ca duszpasterska zaowocowały kolejną nominacją, w roku 705 Aldhelm został
biskupem Sherborne. Cztery lata po tej desygnacji zmarł. Jego ciało spoczywa
w kościele w Malmesbury.

Na tle bogatej spuścizny Anglosasa²¹ najbardziej wyróżnia się – pod
względem gatunku i tematyki – zbiór stu heksametrycznych zagadek – *Aenig-
mata*. Zagadki zostały przez autora umieszczone w traktacie *De metris*²². Ten

¹⁵ Klasztor św. Piotra i Pawła, a także działającą przy nim szkołę założył w roku 597 rzymski duchowny Augustyn, który z polecenia papieża Grzegorza Wielkiego prowadził dzieło misyjne na terenie Brytanii. Kształcenie w Canterbury koncentrowało się przede wszystkim na wnikliwym naucza-
niu gramatyki łacińskiej i doskonaleniu śpiewu religijnego.

¹⁶ W roku 669 do Anglii przybył Teodor i Hadrian, wysłannicy papieża Witaliana. Mieli oni zreorganizować Kościół anglosaski. Teodor pochodził z Tarsu, Hadrian był Afrykaninem, opatem z okolic Neapolu. Oboje świetnie znali grekę i z pewnością zasilili bibliotekę opactwa w Canterbury greckimi rękopisami.

¹⁷ William z Malmesbury wspominał: „[...] ażeby Aldhelm mógł w pełni chłonać sztuki wyzwolone, podjął kształcenie w Canterbury, u stóp Hadriana, tego, który był prawdziwą studnią literatury i strumieniem wiedzy”. Por. Willelmus Malmesburiensis, *De gestis pontificum Anglorum libri quinque*, kol. 1620A.

¹⁸ Por. Migne, PL 89, kol. 66.

¹⁹ Aldhelm miał arystokratyczne pochodzenie. W linii bocznej był najprawdopodobniej spokrewniony z królem Wessexu – Ine. Por. Willelmus Malmesburiensis, *De gestis pontificum Anglorum libri quinque*, kol. 1619C.

²⁰ P. Riché, *Edukacja*, s. 382.

²¹ Dorobek Aldhelma to przede wszystkim: spisany prozą traktat *De virginitate*, który autor zadedykował mniszkom z Wimborne (MGH, *Auct. ant.* 15, s. 228–323) i heksametryczna pieśń o tym samym tytule — *Carmen de virginitate* (MGH, *Auct. ant.* 15, s. 350–471). Dalej zamknięty w dwustu wersach utwór *Carmina rhythmica* (MGH, *Auct. ant.* 15, s. 524–528) spisany żywym ośmiozgłoskow-
cem trocheicznym. Następnie poetycki zbiór wierszowanych inskrypcji na cześć wybranych kościołów i ołtarzy. Zbiór ten nosi wspólny tytuł – *Carmina ecclesiastica* (MGH, *Auct. ant.* 15, s. 11–32). Dodatkowo Aldhelm bardzo intensywnie korespondował z innymi biskupami angielskimi, hierarchami kościel-
nymi, swoimi uczniami i nauczycielami. Spora część tej korespondencji zachowała się.

²² MGH, *Auct. ant.* 15, s. 99–149.

z kolei, oprócz dwóch innych – *De septenario*²³ i *De pedum regulis*²⁴ – stanowił rozbudowany, poetycki list do króla Nortumbrii Aldfritha, syna Oswy²⁵.

Zainteresowanie zagadką Aldhelm przejął – w pośredni sposób – od rzymskiego pisarza Symfozjusza, ojca tego gatunku. Symfozjusz żył i działał na przełomie IV i V w. Jedyne dzieło, które przetrwało po nim, to zbiór stu zagadek spisanych w formie trójwersowych heksametrów²⁶, które pełniły charakter ludyczny. Najprawdopodobniej napisane zostały na zamówienie, tuż przed świętem Saturnaliów obfitującym w zabawy i ucztę. Forma zagadki, choć zainicjowana w warunkach pogańskich, została szybko przejęta i zaadaptowana przez piśmiennictwo chrześcijańskie. Najprawdopodobniej za pośrednictwem rzymskich misjonarzy dotarła na Wyspy Brytyjskie. Miała służyć chrześcijańskiej dydaktyce. Krótka forma, którą charakteryzowała się enigma, jej erudycyjność i żartobliwość sprawiły, że stała się bardzo popularna.

Aldhelm jest pierwszym znanym nam, zaraz po Symfozjuszu, pisarzem, który tworzył enigmy. Udało mu się na tyle spopularyzować zagadkę na Wyspach, że ostatecznie – w wyniku rozpowszechnienia i ewolucji – na stałe została wpisana w kanon literatury angielskiej. Początkowo enigmy były pisane po łacinie²⁷, jednak wraz z rozwojem narodowej literatury anglosaskiej, stały się popularne w wersji staroangielskiej²⁸. Ten proces doprowadził do utworzenia nowego gatunku – zagadki staroangielskiej (Old English Riddle).

W zbiorze Aldhelma najwięcej, bo aż dwadzieścia, jest enigm tetrastycznych. Drugą pozycję zajmują septyny – siedemnaście. Dwanaście strof zamkniętych jest w ośmiu wersach, jedenaście w dziewięciu. W zbiorze znajdziemy także pojedyncze utwory, których długość waha się między dziesięcioma a szesnastoma wersami. Rozpiętością może zaskakiwać ostatnia w komplecie, bo aż 83-wersowa zagadka zatytułowana *Creatura*²⁹.

Najwięcej utworów Aldhelm poświęcił zwierzętom i roślinom. Pozostała tematyka oscyłowała wokół zjawisk przyrody, przedmiotów i ludzi. Stopień trudności enigm jest zróżnicowany. Każda z nich została zaopatrzona w tytuł

²³ Stanowił numerologiczne rozważania na temat własności cyfry siedem.

²⁴ Poruszał zagadnienia odnoszące się do prozodii łacińskiej.

²⁵ *Epistola ad Acircium, Liber de septinario, de metris, aenigmatibus et pedum regulis*, PL 89, kol. 161–238, a także MGH, *Auct. ant.*, 15, s. 59–204.

²⁶ Symphosius, *Aenigmata*, CCSL, 133A, *Varia collectiones Aenigmatum Merovingicae aetatis*, ed. Fr. Glorie, Turnholti 1968.

²⁷ Znane enigmy pisane przez Bonifacego (ok. 675–754), Tatwina (biskup Canterbury w latach 731–734), Euzebiusza (opat Wearmouth ok. 680–ok. 750) i Alkuina z Yorku, późniejszego doradcy Karola Wielkiego.

²⁸ Na przełomie XI i XII w. powstała słynna *Księga z Exeter*, która zawiera ponad dziewięćdziesiąt zagadek w języku staroangielskim. Część z nich skomponował żyjący w VIII w. poeta Cynewulf.

²⁹ *Creatura*, Aldhelm (dalej: Aldh.), *Aenigma* 100, w: MGH, *Auct. ant.* 15, s. 145–149.

(lemmate), stanowiący rozwiązanie. Zwyczaj ten przyjął się oczywiście od Symfozjusza i w konsekwencji utrwalił w średniowiecznej reminiscencji tego gatunku. Aldhelm, idąc za swym rzymskim mistrzem, w peryfrastyczny sposób personifikował przedmiot będący treścią zagadki. Ten przedstawiając swe, bardziej lub mniej charakterystyczne cechy, naprowadzał czytelnika na właściwą odpowiedź.

Menażeria Anglosasa zaskakuje wyrafinowaniem, nieszablonowością i poniekąd także egzotyzyzmem. Enigmy zoologiczne wykazują ścisłą korelację z *Etymologiami* Izydora z Sewilli (ok. 560–636). Dzieło to było podstawową encyklopedią dla wszystkich średniowiecznych intelektualistów. Dotarło do Anglii za sprawą Irlandczyków, którzy obok misjonarzy rzymskich, podjęli się chrystianizacji tej części Europy³⁰.

W zagadkach Aldhelma oprócz psa rasy molos³¹, kolejno spotykamy jedwabnika³², pawia³³ i zadziwiającą salamandrę³⁴, która – jak wierzono – rodziła się i żyła w płomieniach³⁵. Osobliwa jest także latająca

³⁰ Prowadzone na terenie Anglii dzieło misyjne stało się przyczyną konfliktu pomiędzy misjonarzami irlandzkimi, spadkobiercami reguły Kolumbana, a misjonarzami rzymskimi.

³¹ *Molossus*. Aldh., *Aenigma* 10, s. 102. W zagadce Aldhelm informował, że podstawowym przeznaczeniem tego silnego psa była obrona domostwa i właścicieli przed groźnymi nieprzyjaciółmi. Molosy były bardzo cenione przez Franków. Poeta Angilbert (745–814) w ekłodze na cześć Karola wspominał, że króla otaczała sfera molosów, „psów zachłannych, które z wściekłością zwracały się ku swej zdobyczy”. Por. Angilbertus, *Carmen de Carolo Magno*, v. 175–176, w: MGH, *SS*, 2, s. 396. Wiadomo także, że Karol miał podarować legatom kalifa Bagdadu – Haruna ar-Raszida – którzy w roku 802 odwiedzili karolińskiego władcę, oprócz hiszpańskich mułów, koni i frankońskiego sukna, sforę molosów. Wspomina o tym Notker Jąkała (ok. 840–912) w swoim panegirycznym utworze – *Gesta Caroli*, który napisał na cześć cesarza Karola Otylego, prawnuka Karola Wielkiego. Notker wspomina także dość ciekawą historyjkę, zgodnie z którą Arabowie, wąpiący w siłę molosów, mieli wystawić je na próbę. Psy zostały sprawdzone w polowaniu na lwa. Ku zaskoczeniu przybyszy molosy uściskiem swych szczęk unieruchomiły afrykańską bestię. W efekcie Frankowie mogli bez najmniejszego problemu uśmiercić dzikie zwierzę. Por. Notker Balbulus, *Gesta Karoli*, w: MGH, *SS rer. Germ. N. S.*, 12, s. 62–64.

³² *Bombix*. Aldh., *Aenigma* 12, s. 103. O jedwabnikach wspominał Pliniusz Starszy w *Historii naturalnej* 11, 76, a także Serwiusz gramatyk w komentarzu do Georgik – *In Vergili Georgicon Libros*, II, 121.

³³ *Pavo*. Aldh., *Aenigma* 14, s. 10. Kilka ciekawostek na temat pawia Aldhelm musiał wyczytać u Izydora z Sewilli, *Etymologiae* 12, 7, 48. Wzorem autora *Etymologii*, biskup Sherborne wspominał m.in. niebutwiejące mięso tego barwnego i dumnego ptaka.

³⁴ *Salamandra*. Aldh., *Aenigma* 15, s. 104.

³⁵ To wierzenie Aldhelm podawał najprawdopodobniej za Izydorem z Sewilli, *Etymologiae* 12, 4, 36. Przed Izydorem o właściwościach ognioodpornych salamandry pisał już Arystoteles w *Historia animalium* i Pliniusz Starszy w *Naturalis Historia* 10, 67. Bajeczne opowieści o zwierzętach były propagowane we wczesnym średniowieczu także za sprawą anonimowego dzieła o tytule *Fizjolog*. Przedstawiony w nim został świat przyrody w ujęciu symbolicznym i magicznym. Na temat salamandry czytamy co następuje: „Istnieje zwierzę zwane salamandrą. Fizjolog powiedział o niej, że kiedy wejdzie do ognistego pieca, w całym piecu gaśnie ogień, a kiedy wejdzie do paleniska w łaźni, ono gaśnie”. Por. *Fizjolog*, tłum. K. Jażdżewska, Warszawa 2003, s. 51.

ryba³⁶ i wreszcie tajemniczy mrówkolew³⁷. Informacje o tym dziwnym zwierzęciu Aldhelm nabył najprawdopodobniej za sprawą wspomnianego już Izydora z Sewilli (ok. 560–636), który uważał, że jest ono co najmniej niebezpieczne³⁸. Mrówkolew pojawił się już w *Septuagincie* w postaci transkrypcji hebrajskiego terminu „myrmekoleon”. Oznaczał zwierzę o dwoistej naturze, które ginie, nie mogąc znaleźć dla siebie odpowiedniego pożywienia³⁹. Starotestamentalny mrówkolew stał się popularny w średniowieczu za sprawą anonimowego dziełka – *Fizjolog*, powstałego pomiędzy II i IV w. Dzieło to miało ogromny wpływ na rozwój chrześcijańskiej symboliki przyrodniczej. Warto wspomnieć, że Symfozjusz przywołał mrówkę w jednej ze swych zagadek⁴⁰, ale pozostał przy jej jednolitej naturze, bez baśniowych czy legendarnych konotacji.

Świat owadów u Aldhelma reprezentowany jest przez pszczołę⁴¹ i szarańczę⁴², którą Anglosas, czyniąc odniesienie do *Księgi Wjścia*⁴³, próbował zakamufłować w postaci opisu jednej z biblijnych plag zagrażających ziemi. Dalej pojawia się gież⁴⁴, następnie zwierzę pokroju nartnika⁴⁵, które zadziwiało Anglosasa swą zdolnością „niebanalnego” przemieszczania zarówno po wodzie, jak i lądzie, jest także i szerszeń⁴⁶, przed którego „okrutnym oszczepem”

³⁶ *Luligo*. Aldh., *Aenigma* 16, s. 104. Arcybiskup Sewilli użył terminu „lulligo”. „Lulligo. Tradunt in Oceano Mauretaniae, non procul a Lixo flumine, tantam multitudinem lulliginum evolare ex aqua ut etiam naves demergere possint”. Por. Isidorus Hispaliensis, *Etymologiarum Libri Viginti* 12, 6, 47, w: PL 82, 456.

³⁷ *Myrmicoleon*. Aldh., *Aenigma* 18, s. 105.

³⁸ Izydor podawał ciekawą historyjkę na temat mrówkolwa. Jego zdaniem zwierzę to należało klasyfikować jako niebezpieczne. Ukrywało się w kurzu i atakowało mrówki noszące zapasy. Dla innych zwierząt mógł być tylko mrówką, ale dla mrówek miał niestety postać lwa. Por. Isidorus Hispaliensis, *Etymologiarum Libri Viginti* 12, 3, 10, w: PL 82, 441–442. „Formicoleon ob hoc vocatus, quia est vel formicarum leo vel certe formica pariter et leo. Est enim animal parvum formicis satis infestum, quod se in pulvere abscondit, et formicas frumenta gestantes interficit. Proinde autem leo et formica vocatur, quia aliis animalibus ut formica est, formicis autem ut leo est”.

³⁹ K. Jażdżewska, w: *Fizjolog*, s. 42.

⁴⁰ Zob. Symphosius, *Aenigma* 22, CCSL, CXXXIII A, ed. Fr. Glorie, Turnholti 1968, s. 643.

⁴¹ *Apis*. Aldh., *Aenigma* 20, s. 106. U Izydora jej opis znajdziemy w *Etymologiae* 12, 8, 1. W *Fizjologu* przedstawiona jest w rozdziale II, 12.

⁴² *Locusta*. Aldh., *Aenigma* 34, s. 112.

⁴³ Wj 10,5.

⁴⁴ *Scnifes*. Aldh., *Aenigma* 36, s. 113. Por. u Izydora *Etymologiae* 12, 8, 14.

⁴⁵ *Tippula*. Aldh., *Aenigma* 38, s. 114. O owadzie tym wspominał w IV w. Afrykańczyk Noniusz Marcellus w swym encyklopedycznym dziele *De compendiosa doctrina*. Kilka uwag na temat nartnika znajdziemy w księdze II zatytułowanej *De honeste set nove dictis per litteras*. Por. *Noni Marcelli Compendiosa Doctrina: Emendavit et Adnotavit Lucianus Mueller*, Bibliolife 2009, s. 264. Aldhelm musiał znać kompendium Marcellusa.

⁴⁶ *Crabro*. Aldh., *Aenigma* 75, s. 131.

tłumy pierzchały w popłochu⁴⁷. Przywołując insekty Aldhelm sięgnął do zupełnie nowatorskiej tematyki. Symfozjusz swego czytelnika zabawiał nieco innymi stawonogami – molem książkowym⁴⁸, muchą⁴⁹ i wołkiem zbożowym⁵⁰.

Pośród ptaków, oprócz wspomnianego już pawia, na uwagę Aldhelma zasłużył słowik⁵¹, którego przedstawił w nieco „brudnym kolorze”⁵²; dalej kogut⁵³ „dzierzący na czubku głowy karbowany grzebień”⁵⁴; bocian⁵⁵, którego dziób – zgodnie z zagadkowym opisem – „pełnił rolę kołatki”⁵⁶. Dalej kolejno odnajdujemy enigmatycznego nocnego kruka⁵⁷, jaskółkę⁵⁸, orła⁵⁹, kruka⁶⁰ i gołębicę⁶¹.

Bardzo zagadkowy jest wspomniany u Aldhelma nocny kruk, który nazywany bywa także ślepowronem. Jak zaznaczał w zagadce Anglosas, ptaka tego cechował nocny tryb życia⁶². Warto nadmienić, że *nycticorax* pojawia się w *Wulgacie* w *Księdze Psalmów*, a w tłumaczeniu uznawany jest za sowę⁶³.

⁴⁷ *Agrina defugiunt iaculis exterrita diris*. Por. Aldh., *Enigma* 75, v. 10, s. 131.

⁴⁸ *Tinea*. Symphosius, *Aenigma* 16, CCSL, s. 637.

⁴⁹ *Musca*. Symphosius, *Aenigma* 23, CCSL, s. 644.

⁵⁰ *Curculio*. Symphosius, *Aenigma* 24, CCSL, s. 645.

⁵¹ *Acalantida*. Aldh., *Aenigma* 22, s. 106–107. U Wergilusza w III księdze *Georgik* w wersji 338 odnajdujemy ornitologiczne określenie „acalantida”. Zofia Abramowiczówna w komentarzu do *Georgik* informuje, idąc za komentatorem Wergilusza – Serwuszem, że ptak o nazwie – acalantida – uważany był przez niektórych za szczygła. Jednak z całą pewnością chodzi tutaj o słowika, który jako jedyny ptak śpiewa po zachodzie słońca i w takich okolicznościach właśnie opisał go Wergilusz. Por. Z. Abramowiczówna, w: *Wergilusz. Bukoliki i Georgiki*, Wrocław 2006, s. 125.

⁵² v. 3: „Spurca colore [...]”.

⁵³ *Gallus*. Aldh., *Aenigma* 26, s. 108.

⁵⁴ v. 5: „Serratas capitis gestans in vertice cristas”. W tym opisie Aldhelm musiał bazować na *Eneidzie* Wregilusza. W księdze VI, 779 czytamy: „[...] geminae stant vertice cristas”.

⁵⁵ *Ciconia*. Aldh., *Aenigma* 31, s. 110.

⁵⁶ v. 3: „[...] nam faxo crepacula rostro”. Bociana odnajdujemy także pośród zagadek innego Anglosasa Euzebiusza, opata Wearmouth. Por. *Aenigma* 56, CCSL, 103, s. 265.

⁵⁷ *Nycticorax*. Aldh., *Aenigma* 35, s. 112.

⁵⁸ *Hirundo*. Aldh., *Aenigma* 47, s. 117. W opisie zauważalne wpływy Wergilusza, *Georgiki* IV 306 i Pliniusza *Naturalis Historia* VIII, 98. Jaskółkę opiewał także w swych utworach Owidiusz. Zob. *Fasti* I, 152 oraz *Ars Amatoria* II 150.

⁵⁹ *Aquila*. Aldh., *Aenigma* 57, s. 123. Użyta przez Aldhelma symbolika w odniesieniu do orła nosi znamiona treści zawartych w *Fizjologu* I, 6. Anglosas zbudował zagadkę na kanwie biblijnego przesłania o odradzającej się młodości orła (Pwt. 14,17). Eliksirem prowadzącym do odzyskania na powrót młodzieńczej postury była dla ptaka ożywiająca kąpiel w źródle. Przy doborze środków wyrazu pomocny okazał się dla Aldhelma Wergilusz, *Georgica* IV, 18 i jego określenie „liquidī fontes”. U Aldhelma jako „fontibus in liquidis”.

⁶⁰ *Corbus*. Aldh., *Aenigma* 63, s. 126. Opis zawiera ślady Seduliusza, *Carmen paschale* I, 175 i Izydora, *Etymologiae* 12, 7, 43.

⁶¹ *Columba*. Aldh., *Aenigma* 64, s. 126

⁶² v. 3: „Raro me quisquam cernet sub luce serena”.

⁶³ Ps, 101,7: „[...] factus sum sicut nycticorax in ruinis”. [...] *stałem się jak sowa w ruinach*.

W poetyckim świecie wodnych zwierząt Aldhelma pojawiają się rak⁶⁴, pijawka⁶⁵ i ryba⁶⁶. Anglosaski enigmatograf w opisie raka przypomniał, że starożytni Rzymianie określali go terminem *nepa*⁶⁷.

Treścią enigm biskupa Sherborn stał się także bóbr⁶⁸ i łasica⁶⁹. W aluzyjnym opisie, pierwsze ze zwierząt, to „wojowniczy nurek”, który szczękami porównanymi do „haczykowatych toporów”⁷⁰, powala grube pnie drzew. Jego pożywienie stanowi „szorstkie łyko i gorzka kora”⁷¹. Natomiast łasica to zwierzę, które według prastarego poglądu rodzi swe młode przez uszy⁷².

W kolejnych zagadkach odsłaniają się przed nami „bezsenny” kot⁷³, „uzbrojony” baran⁷⁴, „śpiący z otwartymi oczami” lew⁷⁵, wielbłąd ze swym „strasliwym obciążeniem”⁷⁶, a także bojowy słoń⁷⁷, któremu „nie straszne

⁶⁴ *Cancer*. Aldh., *Aenigma* 37, s. 113. Wpływ *Etymologii* Izydora z Sewilli, ks. 12, 6, 51.

⁶⁵ *Sanguisuga*. Aldh., *Aenigma* 43, s. 116. Izidor wymieniał pijawkę w ks. 12, 5, 3 *Etymologii*.

⁶⁶ *Piscis*. Aldh., *Aenigma* 71, s. 129. Zagadkę o rybie skomponował także Euzebiusz. Por. *Aenigma* 40, w: CCSL, CXXXIII, s. 250.

⁶⁷ V. 1: *Nepa mihi nomen veteres dixere Latini* [...]. Taką informację podawał też Noniusz Marcellus. Por. *Noni Marcelli Compendiosa Doctrina: Emendavit et Adnotavit Lucianus Mueller*, s. 209: „Nepam quidam cancrum putant [...]”.

⁶⁸ *Castor*. Aldh., *Aenigma* 56, s. 122. Aldhelm z pewnością znał VIII księgę *Historii naturalnej* Pliniusza. Rozdział 109 tego dzieła poświęcony był bobrom. Dostrzegamy także wpływ Izydora. Por. *Etymologiae* 12, 2, 21.

⁶⁹ *Mustela*. Aldh., *Aenigma* 82, s. 135.

⁷⁰ v. 4: „[...] securibus uncis”.

⁷¹ v. 9: „Libris corosis et cortice vescor amara”. „Gorzką korę” znajdujemy w VI *Eklodzie* Wergiliusza, v. 62.

⁷² v. 6: „Quin magis ex aure praegnantur viscere fetu”. W *Fizjologu*, którego fantastyczne opowieści na temat zwierząt musiały mieć wpływ na naszego Anglosasa, czytamy: „Fizjolog powiedział o łasicy, że ma następującą właściwość. Jej gardziel pobiera nasienie od samca, gdy zaś łasica stanie się brzemienna, rodzi przez uszy”. Por. *Fizjolog*, s. 43. Izidor z Sewilli próbował negocjować bajeczną opowieść w *Etymologiach* 12, 3, 3.

⁷³ *Muriceps*. Aldh., *Aenigma* 65, s. 127. „[...] conservans pervigil aedes”, v. 1. Opis kota zawiera wiele stylistycznych nawiązań do *Georgik* i *Eneidy* Wergiliusza.

⁷⁴ *Aries*. Aldh., *Aenigma* 86, s. 137. „Sum namque armatus rugosis cornibus horrens, [...]”, v. 1.

⁷⁵ *Leo*. Aldh., *Aenigma* 39, s. 114. „Dormio nam putalis, non claudens lumina, gemmis”, v. 6. O tej właściwości pisał Fizjolog – ks. III, 1, a później powtórzył ją Izidor, *Etymologiae* 12, 2, 3.

⁷⁶ *Camellus*. Aldh., *Aenigma* 99, s. 145, v. 3: „Nunc onus horrendum reportant corpora gippi [...]”.

⁷⁷ *Elefans*. Aldh., *Aenigma* 96, s. 142. W zagadce nawiązania do *Historii naturalnej* Pliniusza, ks. 8, 12. Anglosas mógł również znać geograficzne dzieło Soliniusza – *Collectanea rerum memorabilium*, pisarza rzymskiego żyjącego w III w. Soliniusz był przede wszystkim ekscerptorem, który trudnił się sporządzaniem naukowych kompilacji. Bazował przede wszystkim na Pliniuszu Starszym, Pomponiuszu Meli i Swetoniuszu. Dzieło, które stworzył zawierało opis przeróżnych osobliwości i ciekawostek geograficznych Italii, Germanii, Galii, Brytanii i Hiszpanii. Jego *Zbiór rzeczy godnych pamięci* cieszyło się ogromną popularnością u schyłku starożytności i w średniowieczu. (Por. Z. Stein, *Solinus*, w: A. Świderkówna (red.), *Słownik pisarzy antycznych*, s. 426). W rozdziale 20, 7 – wspomnianych *Collectanea rerum memorabilium* – Soliniusz wymienia łosia żyjącego w Germanii. Informuje czytelnika, że zwierzę to, na podobieństwo słonia, nie jest w stanie zgjąć stawów kolanowych i tym samym udać się w pozycji leżącej na spoczynek. Tę właściwość powtórzył Aldhelm w wersie 14 swojej zagadki.

okrutne pomruki Marsa”⁷⁸. W szaradach dużo starszego Symfozjusza znajdujemy, jakby do kompletu, kość słoniową⁷⁹, która choć trochę, w tym przypadku, może łączyć dwóch enigmatografów.

Tytuły dwóch kolejnych zagadek – *Byczek*⁸⁰ i *Maciora*⁸¹ nasuwają także pewną paralelę z pisarzem rzymskim. Ten stworzył enigmy zatytułowane *Byk*⁸² i *Wieprz*⁸³. Jednak ich treści i aluzje są zgoła odmienne od tych, których użył Anglosas. W przypadku byka peryfrastyczność Symfozjusza polegała na zastosowaniu aluzji mitologicznych⁸⁴, Aldhelm skupił się na opisie potencjału zwierzęcia⁸⁵.

Dostrzegalna i ciekawa paralela zachodzi pomiędzy rzymską enigmą – *Cebula*⁸⁶, a anglosaską – *Pokrzywa*⁸⁷. Aldhelm wykorzystał słowny paradoks, figurę retoryczną, którą można porównać do pleonazmu, taką którą wcześniej zastosował jego mistrz Symfozjusz. Zagadka poświęcona cebuli rozpoczynała się od słów: *Mordeo mordentes [...]*, czyli „dokuczam dokuczającym”, a w powstałym dwa wieki później utworze *Pokrzywa* czytamy: *Torqueo torquentes [...]* – „dreczę dreczących”.

Rzymski zagadkopisarz w swych utworach powoływał się także na postaci mityczne. Oprócz wspomnianego już świętego byka, który uwiódł w XXXII zagadce Pazyfae, napotykamy u niego dodatkowo feniksa⁸⁸, centaura⁸⁹ i kozę Amalteję⁹⁰, opiekunkę Zeusa. Z kolei Aldhelm, podążając tym samym mitycz-

⁷⁸ v. 6: „Cernere non pavidus didici trux murmura Martis”.

⁷⁹ *Ebur*. Symphosius, *Aenigma* 49, CCSL, s. 670.

⁸⁰ *Iuventus*. Aldh., 83, *Aenigma* 83, s. 136. Zagadkę o tym samym tytule odnajdujemy w zbiorze Euzebiusza, *Aenigma* 37, s. 247. Nicolas Howe tłumaczy „iuventus” jako „steer”, co w języku angielskim oznacza wykastrowanego byka w wieku około roku, brak tutaj lepszego polskiego odpowiednika do przetłumaczenia tego terminu. Por. N. Howe, *Aldhelm's Enigmata and Isidorian Etymology*, Anglo-Saxon England 14 (1985), s. 43. Enigmę o byku napisał także inny pisarz wywodzący się z anglosaskiego kręgu – Bonifacy. Musiał on być pod silnym wpływem Aldhelma, skoro jego utwór posiada bezpośrednie zapożyczenia z enigmy biskupa Shereborne. Por. Bonifatius, *Aenigma* 11, MGH, *Poetae* I, s. 23.

⁸¹ *Scrofa praegnans*. Aldh., *Aenigma* 84, s. 136.

⁸² *Taurus*. Symphosius, *Aenigma* 32, CCSL, s. 653.

⁸³ *Porcus*. Symphosius, *Aenigma* 36, CCSL, s. 657.

⁸⁴ Rzymski enigmatograf nawiązał do mitu o Pazyfae, żonie kreteńskiego króla Minosa, która zakochała się w świętym białym byku i urodziła potwora. Symfozjusz nazwał tytułowego byka „cudzołożnikiem królewskim”. Por. Symphosius, *Aenigma* 32, v. 1, CCSL, s. 653.

⁸⁵ Idzie za etymologicznym tropem Izidora, który zaproponował teorię, że miano „iuventus” wzięło się od słowa „iuuare” – pomagać. Por. Isidor, *Etymologiae* 12, 1, 28.

⁸⁶ *Cepa*. Symphosius, *Aenigma* 44, CCSL, s. 665.

⁸⁷ *Urtica*. Aldh., *Aenigma* 46, s. 117. Zauważalny wpływ Izidora, *Etymologiae* 17, 9, 44.

⁸⁸ *Phoenix*. Symphosius, *Aenigma* 31, CCSL, s. 652.

⁸⁹ *Centaurus*. Symphosius, *Aenigma* 39, CCSL, s. 660.

⁹⁰ *Capra*. Symphosius, *Aenigma* 35, CCSL, s. 656.

nym tropem, w swych utworach zaszyfrował Minotaura⁹¹, jednorożca⁹², bazyliuszka⁹³ i Scyllę⁹⁴.

Świat roślin anglosaskiego pisarza reprezentują kolejno: pieprz, pokrzywa, krwawnik, heliotrop, cis, jabłoń, drzewo figowe, palma, dziki bez i ciemnrzyca czarna⁹⁵. W opisie aromatycznego krwawnika Aldhelm nawiązał do Pliniusza i przytoczonej przez niego łacińskiej nazwy tej byliny – *milifolium*⁹⁶, która wzięła się od tysiąca liści gęsto porastających łądygę. Pachnący heliotrop z kolei odznaczał się korelacją ze słońcem, której zawdzięczał swą nazwę. Drobne kwiaty wspomnianej rośliny budziły się do życia wraz ze wschodem słońca⁹⁷. Chcąc najtrafniej przybliżyć cis, Aldhelm opisuje go jako roślinę wiecznie zieloną, której „gęstego odzienia” nie zdoła pozbawić swymi podmuchami Circius, Boreasz czy nawet zimny Kaurus⁹⁸. W zagadce o jabłoni czytamy co następuje: „[...] to z mego powodu, podówczas, wzięła się przyczyna

⁹¹ *Minotaurus*. Aldh. *Aenigma* 28, s. 109. Ostatni – 5 – wers zagadki paralelny z *Etymologiami* Izydora. Por. *Etymologiae* 11, 38. Jak zaznacza N. Howe, Aldhelm przy etymologicznej interpretacji imienia – Minotaur, powielił pewien dyskretny błąd hiszpańskiego encyklopedysty. W rzeczywistości bowiem wspomniane imię jest połączeniem słów *Minos* – król Krety, małżonek Pazyfae, tej która zrodziła dwukształtną bestię, ze słowem *taurus* – czyli byk. Anglosas za Izydorem zaś podaje, że termin Minotaur powstał z połączenia słów – człowiek i byk. Traktując tym samym przedrostek *-mino* jako bardzo ogólnie odpowiednik, czy też synonim człowieka, a nie konkretnej postaci mitologicznej. Por. N. Howe, *Aldhelm's*, s. 42. Opis dwukształtnego potwora zawiera odniesienia do *Eneidy* Wergiliusza, VI, 22–25.

⁹² *Monocerus*. Aldh., *Aenigma* 60, s. 124. W tytule użyte słówko proveniencji greckiej. Opis niezwykłych cech tego fantastycznego stworzenia, jak choćby ogromna siła i wyłączność na pokonywanie słoni, powstał na kanwie Izydora – *Etymologiae* 12, 2, 12. Aldhelm wspomniął także o tzw. słabym punkcie jednorożca, którym jest dziewica mogąca zwabić go, uspić i pokonać. Bajeczna opowieść o jednorożcu musiała rozprzestrzenić się we wczesnym średniowieczu m.in. za sprawą *Fizjologa*. Por. I, 22; IV, 13. Pliniusz Starszy opisał właściwości jednorożca w księdze 8, 21 *Naturalis Historia*.

⁹³ *Basiliscus*. Aldh., *Aenigma* 88, s. 138. U Izydora z Sewilli bazyliuszek przedstawiony został w księdze 12, 4, 6. Wspomina o nim Pliniusz – *Naturalis Historia* 18, 149, a także *Fizjolog* IV, 5.

⁹⁴ *Scylla*. Aldh., *Enigma* 95, s. 142. Dostrzegalna inspiracja Owidiuszem – *Metamorphoseon* XIV, 58 oraz Wergiliuszem – *Eneida* III 208, 668, 556.

⁹⁵ Zagadki przyrodnicze Aldhelma to kolejno: *Piper* 40, s. 114; *Urtica* 46, s. 117; *Myrifyllon* 50, s. 119; *Eliotropus* 51, s. 119–120; *Taxus* 69, s. 128; *Melarius* 76, s. 132; *Ficulnea* 77, s. 12; *Palma* 91, s. 139; *Ebulus* 94, s. 141; *Elleborus* 98, s. 144.

⁹⁶ *Naturalis Historia* 24, 152: „Myriophyllon, quod nostril milifolium vocant, caulis est teneri, similis feniculo, plurimis foliis, unde et nomen accepit”. U Aldhelma *Aenigma* 50, v. 2, s. 119: „Mille vocor viridi folium de cespite natum”. Anglosas podawał dalej drugie miano krwawnika łączące go z postacią Achillesa, v. 1: „Prorsus Achivorum lingua parter Latina [...]”. Nazwa systematyczna byliny to *Achillea millefolium*. Wierzono, iż Achilles znając działanie przeciwbólne tej rośliny stosował ją na rany. Por. M. Nowiński, *Dzieje upraw i roślin leczniczych*, Warszawa 1983, s. 170.

⁹⁷ Cecha tej rośliny przytoczona za Izydorem z Sewilli. Por. *Etymologiae* 17, 8, 87.

⁹⁸ *Aenigma* 69, v. 3–4, s. 128: „Tempore non ullo viduabor tegmine spisso, Circius et Boreas quamvis et flamina Chauri [...]”. Ostatni z wymienionych wiatrów, północno-zachodni Kaurus wspomniany był przez Wergiliusza w *Georgikach*, III, 356: „[...] i świst lodowaty Kauru podmuchów [...]”; tłum. Z. Abramowiczówna, w: Wergiliusz, *Bukoliki i Georgiki*, s. 127.

pradawnego grzechu, oddałam słodkie jabłka nieokrzesanym kolonom”⁹⁹. Palma daktylowa, dodając sobie zasłużonego splendoru, przedstawiła się jako *victrix*, która rozśławia chwałę władców¹⁰⁰.

Wszechświat i zjawiska przyrody stanowią wiążący temat trzeciej grupy enigm Aldhelma. Pojawia się tutaj utwory, w których autor peryfrastycznie opisał ziemię¹⁰¹, wiatr¹⁰², chmurę¹⁰³, naturę¹⁰⁴, tęczę¹⁰⁵, księżyc¹⁰⁶, gromadę Plejad¹⁰⁷, słońce¹⁰⁸, magnes¹⁰⁹, wodę¹¹⁰, ogień¹¹¹, gwiazdę Arktura¹¹² i gwiazdę wieczorną¹¹³. Tę grupę wzbogacają także zagadki o bańce wodnej¹¹⁴, źródle¹¹⁵ i iskrze¹¹⁶.

W metaforycznym kamuflażu Aldhelma ziemia zostaje nakreślona jako *altrix cunctorum*¹¹⁷. Dalej przedstawia się wiatr. Ten próbując wywołać trwo-

⁹⁹ *Aenigma* 76, v. 3–4, s. 132: „Ex me tunc priscae processit causa ruinae, dulcia quae rudibus tradebam mala colonie”.

¹⁰⁰ *Aenigma* 91, v. 2–3, s. 139. Zagadka zainspirowana Izydorem, *Etymologiae* 17, 7, 1 i Pliniuszem Starszym, *Naturalia Historia* 13, 30.

¹⁰¹ *Terra*. Aldh., *Aenigma* 1, s. 99. U Euzebiusza odnajdujemy zagadkę o tym samym tytule. Por. Eusebius, *Aenigma* 11, CCSL, s. 216.

¹⁰² *Ventus*. Aldh., *Aenigma* 2, s. 99–100.

¹⁰³ *Nubes*. Aldh., *Aenigma* 3, s. 100. Zagadkę o chmurze pod wpływem Aldhelma napisał także Bonifacy, MGH, *Poetae* I, s. 21.

¹⁰⁴ *Natura*. Aldh., *Aenigma* 4, s. 100. Dostrzegalna inspiracja *Eneidą* Wergiliusza, VI, 848.

¹⁰⁵ *Iris*. Aldh., *Aenigma* 5, s. 100.

¹⁰⁶ *Luna*. Aldh., *Aenigma* 6, s. 101. Zagadkę o księżycu skomponował także Euzebiusz, CCSL, s. 221.

¹⁰⁷ *Pliades*. Aldh., *Aenigma* 8, s. 101–102. Lektura zagadki dowodzi, iż Aldhelm znał Plejady z opisu Izydora, por. *Etymologiae* 3, 70, 13.

¹⁰⁸ *Salis*. Aldh., *Aenigma* 19, s. 105. Słońce znalazło się także w zbiorze zagadek Euzebiusza, CCSL, s. 220.

¹⁰⁹ *Magnes ferifer*. *Aenigma* 25, s. 108. Inspiracje Aldhelma sięgały do Izydora z Sewilli, *Etymologiae* 16, 4, 1 i Pliniusza, *Naturalia Historia* 37, 58–61.

¹¹⁰ *Aqua*. Aldh., *Aenigma* 29, s. 109. Analogiczny utwór u Euzebiusza, CCSL, s. 233. Aldhelm oprócz enigmy o wodzie skomponował także utwór o źródle. Por. *Fons*, Aldh., *Aenigma* 73, s. 130.

¹¹¹ *Ignis*. Aldh., *Aenigma* 44, s. 116. Zagadkę o ogniu odnajdujemy także u Tatwina, CCSL, 103, s. 200 oraz Euzebiusza, CCSL, s. 218.

¹¹² *Arcturus*. Aldh., *Aenigma* 53, s. 120. Najjaśniejszą gwiazdę północy opisywał wcześniej Izydor w dziele *De Natura Rerum Ad Sisebestum Regem Liber* 26, 3: „Arcturus est ille quem Latini Septentrionem dicunt, qui septem stellarum radiis fulgens, in seipso revolutus rotatur, qui ideo Plaustrum vocatur, quia in modum vehiculi vulvitur [...]”.

¹¹³ *Vesper sidus*. Aldh., *Aenigma* 58, s. 123. Wieczorną gwiazdę, widoczną nad horyzontem po zachodzie słońca, opisał Izydor w: *De Natura Rerum Ad Sisebestum Regem Liber* 26, 12.

¹¹⁴ *Famfaluca*. Aldh. *Aenigma* 62, s. 125. Opis bańki wodnej został zainspirowany retoryką wergiliańską. U Aldhelma: „[...] udo gurgite nantem [...]”, u Wergiliusza w *Eneidzie* I, 118: „[...] nantes in gurgite vasto [...]”. „W bezmiarze kipieli [...] płynący”, tłum. Z. Kubiak, w: Wergiliusz, *Eneida*, Warszawa 1998, s. 50.

¹¹⁵ *Fons*. Aldh., *Aenigma* 73, s. 130.

¹¹⁶ *Scintilla*. Aldh., *Aenigma* 93, s. 140–141. Zagadka o iskrze u Tatwina, CCSL, s. 149.

¹¹⁷ *Aenigma* 1, s. 99, v. 1. „Altrix cunctorum, quos, mundus gestat, in orbe nuncupor [...]”.

gę, woła: „Jestem zdolny rozkruszyć dąb, dysponując straszliwymi siłami”¹¹⁸. Chmura to „szafarz wilgoci”¹¹⁹, natura jest matką, bez której „nic by nie zaistniało”¹²⁰, księżyc zawiaduje „wołą mórz”¹²¹, słońce „łśni twarzą podobną do popiołu”¹²², woda stanowi „trzeci żywioł”¹²³, a ogień bierze swój początek z „suchej podpałki, przez moment jest czymś na kształt jasnej gwiazdy, aż wreszcie gaśnie pokonany w zgłiszczach czarniejszych niż smoła”¹²⁴.

Dość spory i zróżnicowany zbiór tworzą zagadki opisujące przedmioty użytkowe. Tutaj tematem enigm stały się m.in. miech kowalski, dzięki któremu, zgodnie z opisem Aldhelma, „możliwa jest sztuka ozdabiania skrzącego się metalu”¹²⁵. Dalej autor pytał o instrument, którego „wnętrzości wyrzucają z siebie śpiew”¹²⁶, prawidłowym i trafnym rozwiązaniem były organy. Kolejne zagadki, w pośrednim opisie, przedstawiały: piłę „zgrzytającą ochryplym szepcieniem”¹²⁷, wagę o „dwóch bliźniaczych szalach”¹²⁸, tabliczkę do pisania, którą „przeoruje żelazna ostroga ryłca”¹²⁹ oraz „niełękający się pocisków” pancierz¹³⁰.

W szaradzie o garnku¹³¹ Aldhelm posłużył się takimi samymi epitetami, które wcześniej w opisie tytułowej brązowej skrobaczki¹³², zostały użyte przez

¹¹⁸ *Aenigma* 2, s. 100, v. 3–4. „Viribus horrisonis valeo confringere quercus [...]”.

¹¹⁹ W zagadce Aldhelma mówi o sobie, to ja „mogłabym sprawić, żeby świat pokrył się wilgotnymi kroplami”. Por. *Aenigma* 3, s. 100, v. 4.

¹²⁰ *Aenigma* 4, s. 100, v. 1: „Crede mihi, res nulla manet sine me moderante [...]”.

¹²¹ *Aenigma* 6, s. 101, v. 1: „Nunc ego cum pelagi fatis communibus insto [...]”.

¹²² *Aenigma* 19, s. 105, v. 4: „Nam cineri facies nivibusque simillima nitet”.

¹²³ *Aenigma* 29, s. 109, v. 6: „Tertia pars mundi mihi constat iure tenenda”.

¹²⁴ *Aenigma* 44, s. 116, v. 2, 7, 8.

¹²⁵ *Poalum*, Aldh., *Aenigma* 11, s. 102–10, v. 3: „Ars mea gemmatis dedit ornamenta metallis”.

¹²⁶ *Barbita*. Aldh., *Aenigma* 13, s. 103, v. 3: „Centenos tamen eructant mea viscera cantus”.

W zagadce 68 Aldhelm zaszyfrował inny instrument – trąbkę. Por. *Salpax*, Aldh., *Aenigma* 68, s. 128: „Jestem wydrążona, a hałasem sprawiam, że podrywają się waleczne serca [...]”.

¹²⁷ *Lima*. Aldh., *Aenigma* 21, s. 106, v. 5: „[...] rauco cum murmure stridens”. Środki wyrazu zastosowane przez Aldhelma zdają się nawiązywać do *Metamorfoz* Owidiusza, ks. 13, 567: „At haec missum rauco cum murmure saxum morsibus insequitur”. Warkot, który wydaje piła został nakreślony po wpływie owidiańskiego opisu ujadającej królowej Hekabe.

¹²⁸ *Trutina*. Aldh., *Aenigma* 23, s. 107. Inspiracja encyklopedycznym opisem wagi biskupa Sewilli, *Etymologiae* 16, 25, 4.

¹²⁹ „Żelazna ostroga przeoruje rozkoszne oblicze deklinacjami”, por. *Pugillares*. Aldh., *Aenigma* 32, s. 111, v. 4. Tabliczka do pisania była bardzo popularnym motywem zagadki staroangielskiej. Odnajdujemy ją w enigmatycznym opisie Tatwina, *De membrano*, CCSL, s. 172 i Euzebiusza *De membranis*, CCSL, s. 242.

¹³⁰ *Lorica*. Aldh., *Aenigma* 33, s. 111. W innej części zbioru Aldhelma odnajdujemy korespondującą ze wspomnianym pancierzem – tarczę. Por. *Clipeus*, Aldh., *Aenigma* 87, s. 137. Idąc tematycznym tropem militariów zauważamy także szaradę poświęconą machinie wojennej – *Fundibalum*. Aldh., *Aenigma* 74, s. 131.

¹³¹ *Lebes*. Aldh., *Aenigma* 49, s. 119. Utwór rozpoczyna się od słów: „Horrida, curva, capax, putalis fabricata metallis [...]”. W zbiorze Aldhelma znajduje się także enigma dotycząca tzw. dwojaków. Por. *Cocuma duplex*. Aldh., *Aenigma* 54, s. 121.

¹³² *Strigilis aenea*. Symphosius, *Aenigma* 87, CCSL, s. 708. Tu zagadkę otwierała następująca fraza: „Robea curva capa, alienis humida guttis [...]”.

Symfozjusza. Natomiast przywołana w 52 enigmie świeca¹³³, za sprawą biskupa Shereborne, znalazła się później także w zbiorze zagadek Euzebiusza¹³⁴. Jeszcze większą popularnością cieszył się utwór o piórze¹³⁵, który zaraz po Aldhelmie próbowali w aluzyjny sposób opisać inni Anglosasi – Tatwin¹³⁶, Bonifacy¹³⁷ i Euzebiusz¹³⁸.

W enigmach, oprócz wspomnianego już garnka, pojawiły się także inne przybory kuchenne – sitko¹³⁹, kadź na wino¹⁴⁰ i szklany kielich¹⁴¹. Ten ostatni w peryfrastycznym opisie stał się przedmiotem „pozostającym w intymnym związku z człowieczymi ustami”¹⁴².

Znamiona religijne noszą trzy spośród zagadek biskupa Sherborne, są to kolejno: tabernakulum¹⁴³, Lucyfer¹⁴⁴ i Arka Przymierza¹⁴⁵. Tabernakulum odnajdujemy spośród późniejszych zagadek Tatwina¹⁴⁶, Arkę u Euzebiusza¹⁴⁷.

Ostatnia grupa zagadek Aldhelma to ta, która poświęcona jest ludziom. Bardzo ciekawa jest enigma o matce bliźniąt¹⁴⁸, zainspirowana językiem Symfozjusza¹⁴⁹. To idąc jego wzorem, Aldhelm zastosował kalambury o charakterze matematycznym. Pisał: „Mam sześcioro oczu i korzystam z takiej samej ilości uszu, posiadam dziesięć palców razy sześć [...]”¹⁵⁰. Natomiast enigma Rzymianina odkrywała przed czytelnikiem następującą szaradę: „[...] miałam trzy dusze zamknięte w głębi, dwie się odłączyły, a trzecia prawie dopełniła swego żywota”¹⁵¹.

Zagadka Aldhelma w historii literatury europejskiej to fenomen literacki. Jacques Fantaine nazwał biskupa z Shereborne „najstarszym klasykiem An-

¹³³ *Candela*. Aldh., *Aenigma* 52, s. 120.

¹³⁴ *De candela*, CCSL, s. 238. Z kolei Bonifacy skomponował enigmę o lampie olejnej. Por. Bonifatius, *De lucerna*, MGH, *Poetae* I, s. 23.

¹³⁵ *Penna*. Aldh., *Aenigma* 59, s. 124.

¹³⁶ *De penna*. Tatuinus, *Aenigma* 6, CCSL, s. 173.

¹³⁷ *De penna*. Bonifatius, *Aenigma* 9, MGH, s. 22–23.

¹³⁸ *De penna*. Eusebius, *Aenigma* 35, s. 245.

¹³⁹ *Cribellus*. Aldh., *Aenigma* 67, s. 127.

¹⁴⁰ *Cupa vinaria*. Aldh., *Aenigma* 78, s. 133.

¹⁴¹ *Calix vitreus*. Aldh., *Aenigma* 80, s. 134.

¹⁴² *Ibidem*, v. 7–8: „[...] przydziałam pocałunki wargom – składając słodkie całusy ustom przywierającym do mnie [...]”.

¹⁴³ *Crismal*. Aldh., *Aenigma* 55, s. 122.

¹⁴⁴ *Lucifer*. Aldh., *Aenigma* 80, s. 134.

¹⁴⁵ *Arca Libraria*. Aldh., *Aenigma* 89, s. 138.

¹⁴⁶ Por. Tatuinus, *Aenigma* 12, CCSL, s. 179.

¹⁴⁷ Por. Eusebius, *Aenigma* 33, CCSL, s. 243.

¹⁴⁸ *Puerpera geminat enixa*. Aldh., *Aenigma* 90, s. 139.

¹⁴⁹ *Mulier quae geminos pariebat*. Symphosius, *Aenigma* 92, CCSL, s. 713.

¹⁵⁰ *Ibidem*, v. 1–2.

¹⁵¹ Symphosius, *Aenigma* 92, CCSL, v. 2–3, s. 713.

glii”, który był jednocześnie świadkiem postępu dokonującego się w kulturze wyspiarskiej¹⁵². Twórczość Aldhelma reprezentuje początki formowania się narodowej literatury anglosaskiej i, co najważniejsze, wnosi do niej cenne impulsy. Stała się kanonem, na który powoływali się wszyscy najwięksi uczeni Brytanii. I nie bez przyczyny, gdyż same tylko enigmy anglosaskiego mistrza „zdradzają nadzwyczaj rozległą kulturę poetycką”¹⁵³. Uniwersalizm i ponadczasowość Aldhelma polegały na perfekcyjnej umiejętności łączenia treści świętych ze świeckimi. Niepowtarzalne zagadki zdradzają wolność ducha kluczącegogo pomiędzy tradycją anglosaską, rzymską, irlandzką, a także wizygocką¹⁵⁴.

Wykaz skrótów:

CCSL 133 – *Corpus Christianorum, Series Latina*.

PL – *Patrologiae cursus completus. Series Latina*, ed. J.P. Migne, Paris 1844–1855.

MGH, *Auct. Ant.*, 15 – *Auctores antiquissimi, Monumenta Germaniae historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum*, ed. Societas Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi.

MGH, *Poetae I* – *Poetae Latini aevi Carolini I, Monumenta Germaniae historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum*, ed. Societas Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi.

THE GLOSS TO THE ALDHELM OF SHERBORN RIDDLES

(SUMMARY)

Though the Latin language appeared on British Island in common with Roman Invasion, exactly after 55 AD, yet his real popularization had become until after 597 AD, in which the Romans missionary gets to the Anglo-Saxon Canterbury and started great evangelization on this lands. The British Clergy and Aristocracy were very quickly mastered the arcana of Latin language which in this days was a synonym of a culture and a imperial traditions. Anglo-Saxon like any another nation managed to subordinate to themselves the Church language and not resign at the same time about an old traditions and fondness. Remarkable thing is that the anglo-saxon literature was creating on the spur of the three abnormally valuable inspiration source – the Roman, Irish and nativ influence – settled in Celtic culture. Creativeness of an Adhelm who was writing about VII and VIII AD was perfectly mirrored the colour of medieval culture of British Island. His corpus of a hundred riddles display over the reader unprecedented in early middle ages universal. In Sherborne bishop enigmas we can find an Irish boldness which didn't want to fight with the Greek and Roman paganism but on the contrary it foster an advancement of Christian latin culture. In riddles we can find an Irish culture as well which cherish the bard tradition, attached attention to

¹⁵² J. Fontaine, *Chrześcijańska literatura łacińska*, tłum. J. Słomka, Tarnów 1997, s. 193.

¹⁵³ Ibidem.

¹⁵⁴ Ibidem.

art of word and found an likes in that what is mannerism and vivid. And finally the Roman culture along with latin alphabet and monastery scholarship contribute to final combined all of drifts forming the original writing of Adhelm.

EINE GLOSSE ZU DEN RÄTSELN VOM ALDHELM VON SHERBORN

(ZUSAMMENFASSUNG)

Latein erschien in Großbritannien schon mit der römischen Invasion, also nach dem Jahre 55. Jedoch erst seit dem Jahre 597, als römische Missionäre nach angelsächsischen Canterbury kamen und eine große Aktion der Christianisierung begannen, fing diese Sprache echt populär zu sein an. Die Geistlichen und Adligen von Großbritannien beherrschten sehr schnell Geheimnisse der lateinischen Sprache, die gleichzeitig ein Synonym der kaiserlichen Kultur und Tradition bedeutete. Die Angelsachsen, wie kein anderes Volk, konnten sich, ohne Verzicht auf ihre früheren Traditionen und Vorlieben, die Kirchensprache unterstellen. Man soll unterstreichen, dass die angelsächsische Literatur sich unter dem Einfluss von drei sehr wichtigen Inspirationsquellen – römischen, irischen und einheimischen – gestaltete. Diese Einflüsse stammten von der keltischen Kultur. Die Tätigkeit von Aldhelm, um die Wende des 7. zum 8. Jahrhundert, widerspiegelt ganz gut die Stimmung der frühmittelalterlichen literarischen Kultur von Großbritannien. Seine Sammlung von hundert Rätseln stellt dem Leser einen im Frühmittelalter kaum getroffenen Universalismus vor. In den Änigmen von Bischof Sherborne findet man einen irischen Mut, der das griechisch-römische Heidentum nicht bekämpfte, sondern umgekehrt führte zur Entwicklung der fortgeschrittenen christlichen lateinischen Kultur. In den Rätseln findet man auch eine keltische Kultur, die eine Tradition von Barden pflegte, achtete auf die Wortkunst und lobte den Manierismus und Farbenreichtum. Endlich führte auch die römische Kultur mit dem lateinischen Alphabet und der klösterlichen Gelehrsamkeit zur endgültigen Verbindung von allen Motiven, die die eigenartige Schriftstellerei von Aldhelm bildeten.